

Pianista. Wspomnienia z Zagłady w książce Władysława Szpilmana i w filmie Romana Polańskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Animacja](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Pianista. Wspomnienia z Zagłady w książce Władysława Szpilmana i w filmie Romana Polańskiego

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Ludzi, którym udało się przeżyć Holokaust, jest już wśród nas coraz mniej. Pozostają nam jedynie ich spisane lub nagrane relacje, osobiste świadectwa dramatycznych przeżyć.

Wspomnienia kompozytora Władysława Szpilmana stały się kanwą filmu Romana Polańskiego. Ten światowej sławy polski reżyser, twórca kina gatunkowego, autor filmów zarówno ambitnych, jak i popularnych, zdecydował się zrealizować dzieło, które ma do spełnienia istotną pozaartystyczną misję: pokazać światu ważny fragment historii współczesnej, który poddał w wątpliwość wartość człowieczeństwa. Jakie wymogi powinien spełniać film fabularny, który dotyka tak ważnych tematów? Czy powinien być traktowany jako autentyczna relacja z wydarzeń historycznych? Czy prawdę filmowej adaptacji gwarantuje to, że jej pierwowzorem literackim nie jest powieść lecz literatura faktu?

Twoje cele

- Poznasz historię publikacji i filmowych adaptacji wojennych wspomnień Szpilmana.
- Przeanalizujesz, czy film fabularny może być uznany za wiarygodne źródło wiedzy o ludziach i wydarzeniach.
- Omówisz, w jakim stopniu film jest nośnikiem treści historycznych, a w jakim odzwierciedleniem współczesnych wobec nich postaw i emocji.

Przeczytaj

Pierwsze próby adaptacji wspomnień Władysława Szpilmana

Próby sfilmowania pamiętnika Władysława Szpilmana były podejmowane już w roku 1945. Powstał wówczas scenariusz autorstwa Jerzego Andrzejewskiego i Czesława Miłosza do filmu *Robinson Warszawski*. Film ten – analogicznie do powieści Daniela Defoe – miał traktować o samotności, o całkowitej bezbronności i bezradności, jakie odczuwa człowiek w obliczu śmiertelnego zagrożenia, i zarazem o ogromnej woli przetrwania, która może być źródłem ponadludzkiej siły. Bohater filmu miał być świadkiem zagłady cywilizacji. Na jego oczach ginęła społeczność żydowska, a tętniąca życiem i wielobarwną kulturą wielkomiejska Warszawa uległa unicestwieniu.

Niestety, cenzura wprowadziła do scenariusza wiele zmian, przez co relacja Szpilmana została fatalnie zniekształcona. Dlaczego? Pamiętajmy, że koniec lat 40. (kiedy reżyser Jerzy Zarzycki pracował nad tym filmem) był okresem burzliwych zmian politycznych – w Polsce sankcjonowano właśnie **komunizm**, a jedynym słusznym i bezwzględnie obowiązującym wzorcem sztuki miał być **socrealizm**. Był to więc czas, gdy niezwykle trudno było dać świadectwo prawdzie. Relacja z Zagłady musiała wówczas służyć politycznym celom innego systemu totalitarnego, jakim był komunizm. Dlatego też po ingerencji cenzury powstał zupełnie odbiegający od pierwotnego scenariusz, który po wielu zmianach i przeróbkach został zrealizowany w 1950 r. Film nosił tytuł *Miasto nieujarzmione* i nie miał już zupełnie nic wspólnego z relacją Władysława Szpilmana. Czesław Miłosz wycofał swoje nazwisko z czołówki filmu.

Największą moralną wartością Szpilmanowskich wspomnień jest to, że autor nie nawołuje w nich do zemsty i nienawiści. Wskazuje na to choćby sposób, w jaki opisał postać Hosenfelda, kapitana Wermachtu, który nie tylko pomagał mu się ukrywać, ale odczuwał ciężar odpowiedzialności za zło Holokaustu. Kiedy po wojnie podejmowano prace nad adaptacją książki, postać dobrego Niemca była nie do przyjęcia dla komunistycznej **propagandy**. Zastąpiono ją więc postacią Austriaka, a potem zupełnie z niej zrezygnowano. W zamian pojawił się radziecki telegrafista, który bohatercko oddał życie za walczących

Władysław Szpilman

Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

w powstaniu Polaków. Tak oto całkowicie apolityczna i bezinteresowna relacja Szpilmana, pozbawiona jakichkolwiek uprzedzeń i stereotypów, będąca opowieścią o niezwykłej sile muzyki i woli życia, stała się plakatem propagandy sowieckiej, przekłamującym fakty historyczne.

Świat wstrzymał oddech

Roman Polański, „Kultura Filmowa” 1969, nr 5/6.

Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Film na podstawie nieocenzurowanych wspomnień **Władysława Szpilmana** (1911–2000) zrealizował dopiero **Roman Polański** w roku 2001 (światowa premiera odbyła się we wrześniu 2002 r.). To, że sięgnął po nie właśnie ten reżyser, jest jednocześnie zaskakujące i zrozumiałe. Zaskakujące dlatego, że wcześniejsze dzieła Polańskiego, mimo iż nie brakowało wśród nich filmów trudnych tematycznie i cechujących się wyrafinowaną artystycznie formą, były majstersztykami kreacji i fabularyzacji, a przedstawiona rzeczywistość była w hollywoodzki sposób umowna. Choć Polański uchodził wcześniej za mistrza kina psychologicznego, to nie było dotychczas w jego twórczości obrazu tak głęboko zanurzonego w realiach ani tak

pieczołowicie dokumentującego prawdę wydarzeń. Jego wcześniejsze filmy zgłębiały mroczne zakamarki ludzkiej duszy, ale stroniły od konkretnego historycznego.

Z drugiej jednak strony to, że właśnie Roman Polański podjął się ekranizacji wspomnień Szpilmana, było w pewien sposób oczywiste, trudne dzieje rodzinne reżysera. Kiedy wybuchła II wojna światowa, miał sześć lat. Wraz z rodziną został umieszczony w krakowskim getcie, z którego uciekł w dniu jego likwidacji. Przetrwał wojnę, ukrywając się u chłopskiej rodziny, lecz jego matka zginęła w obozie koncentracyjnym. Polański czytał więc Szpilmana przez pryzmat swoich własnych traumatycznych wspomnień. Któż zatem lepiej pokazałby Holokaust i koszmar życia w getcie niż człowiek, który sam je przeżył?

Kadr z filmu *Pianista* w reżyserii Romana Polańskiego. W filmie w rolę Władysława Szpilmana wcielił się Adrien Brody.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., tylko do użytku edukacyjnego.

Słownik

komunizm

(łac. *communis* – wspólne, powszechne) – ideologia postulująca zbudowanie społeczeństwa bezklasowego, opartego na społecznej własności i równym podziale dóbr; także nazwa ustroju totalitarnego ZSRS, narzuconego po II wojnie światowej krajom Europy Środkowej i Wschodniej, którego głównym celem było koncentrowanie władzy w ręku jednej partii

propaganda

(łac. *prōpāgāre* – rozszerzać, rozciągać, krzewić) – sterowanie poglądami ludzi w celu pozyskania zwolenników, maipulowanie, wpajanie określonych przekonań

socrealizm

(ros. *socjalistyczny realizm* – realizm socjalistyczny) – kierunek w literaturze, filmie i sztukach plastycznych, ściśle związany z doktryną stalinizmu, głoszący zaangażowanie polityczne i ideowe sztuki; propagandowe narzędzie partii komunistycznej

Animacja

Polecenie 1

Na podstawie filmu odpowiedz, jakie wydarzenia z historii Polski wpłynęły na życie i twórczość Władysława Szpilmana.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DLqJJaJrE>

Film nawiązujący do treści materiału

Polecenie 2

Napisz, w jaki sposób literatura może się przyczynić do zagojenia ran oraz pojednania między narodami. Podaj własny przykład dzieła kultury, które twoim zdaniem może pełnić taką funkcję.

Audiobook

Polecenie 1

Zastanów się, czym różni się film dokumentalny od filmu fabularnego. Jakie cechy obu tych filmów możesz znaleźć w *Pianiście* Polańskiego? Zapisz swoje spostrzeżenia.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P9I2Jaq6F>

Relacja Polańskiego

Warto w tym miejscu zastanowić się nad rolą, jaką może odegrać film. Kino, jako sztuka masowa, która dociera do szerokiego odbiorcy, może mieć ogromny wpływ na zbiorową wyobraźnię. W jakim jednak stopniu film może być źródłem wiedzy o ludziach i wydarzeniach? Czy może być traktowany jako relacja z prawdziwych wydarzeń z przeszłości? Na ile taki film jest nośnikiem treści historycznych, a na ile współczesnych wobec nich emocji?

Charakter typowo kronikarskiego zapisu ma film dokumentalny. Często jest on traktowany jako tekst źródłowy, obiektywny zapis wydarzeń. Mimo to istnieją teorie, że każda sfilmowana rzeczywistość została poddana subiektywizacji przez autora nagrania. Zdecydował on bowiem, jak ją sfilmować, co pokazać i z jakiego punktu widzenia. Potem ów obraz został poddany montażowi, czyli autorskiej reorganizacji treści. Sama treść jednak, filmowane miejsca, zdarzenia i postacie są autentyczne. Natomiast film fabularny w całości jest kreacją. Cały świat przedstawiony wraz z bohaterami, którzy go zaludniają, jest wyobrażeniem subiektywnym. Autorami tej wizji są poszczególni realizatorzy tworzący według wskazówek reżysera.

Film Polańskiego nie jest dokumentem, jest relacją fabularną. Mimo wierności scenograficznej i ogólnej wierności faktom, nazwiskom oraz datom z książki Szpilmana jest subiektywną jej interpretacją. To autorska interpretacja Romana Polańskiego, jego wizja zagłady świata, w którym dorastał, wzbogacona zapewne o elementy osobistego doświadczenia i wspomnień z życia w getcie. Widać jednak wyraźnie, że w przypadku tego filmu reżyser bardzo starał się zachować maksimum obiektywizmu.

Tak też pracował zespół pod jego kierunkiem. Zdjęcia do *Pianisty* wykonał Paweł Edelman, autorem scenografii jest Allan Starski, a pomysłodawczynią kostiumów Anna Sheppard. Twórcy filmu bardzo dbali o wiarygodność przekazu i położyli nacisk na niezwykle drobiazgowo odtworzenie tamtych realiów. Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki jest w filmie pokazywana Warszawa: sceny uliczne, sceny wypędzenia Żydów do getta i sceny w getcie były realizowane na dużych zbliżeniach – świat ten został zbudowany w oparciu o detal. Wiadomo, ogromna część przedwojennej Warszawy nie istnieje, więc nie można jej było dzisiaj sfilmować. Polański wiele scen kręcił na warszawskiej Pradze, nie był jednak w stanie pokazać panoramy miasta. Oprócz jednej, zapierającej dech w piersiach. Długo w pamięci zostaje ujęcie pustyni gruzów Warszawy po sierpniowym powstaniu. Widzimy jak Szpilman idzie środkiem nieistniejącej ulicy, środkiem wielkiego gruzowiska, obserwowany z wysoka przez kamerę. Z długimi włosami i brodą wygląda jak prawdziwy Robinson w tym całkowicie zburzonym, wyludnionym mieście. To jedyne ujęcie w tym filmie, w którym widzimy miasto w planie totalnym. Ta przepiękna, niepokojąca, półrzeczywista, księżycowa wizja położonej w gruzach Warszawy musiała zostać wykreowana na potrzeby filmu za pomocą komputera.

Siła emocji

Pianista Polańskiego jest przede wszystkim adaptacją filmową, ale adaptowanym dziełem nie jest w tym przypadku powieść, lecz pamiętnik, czyli literatura faktu. Powszechnie twierdzi się, że literackie pierwowzory adaptacji są albo „filmowe”, albo zupełnie „niefilmowe”. Pamiętnik Szpilmana to z pewnością książka uderzająca swoją filmowością. Przede wszystkim jest w niej ciekawy, wyrazisty bohater, którego tragiczne, często wprost niewiarygodne losy rozgrywają się na tle wielkich, wstrząsających wydarzeń historycznych. Jest niezwykła, trzymająca w napięciu akcja. Wreszcie jest przepiękna muzyka, o której znacznie trudniej pisać, niż umieścić ją w filmie. Scenariusz Ronalda Harwooda jest oczywiście pewnym skrótem wydarzeń, które w książce zostały szeroko opisane. Film wymagał choćby oczywistych zmian natury narracyjnej. Typową dla pamiętnika narrację opisową scenarzysta musiał zastąpić dialogiem oraz bezpośrednią prezentacją zdarzeń. Widz bowiem odkrywa filmową rzeczywistość, obserwując ją. Wie o niej tyle, ile widać w kadrze, i na tej podstawie wyobraża sobie przestrzeń pozakadrową. A ta może być już nieskończona, jak nieskończona jest wyobraźnia. Tak też działa w *Pianiście* obraz Warszawy – w kadrze widzieliśmy fragmenty inscenizacji na ulicach, poza kadrem, w wyobraźni całe okupowane miasto. To, co literackie (opisy wyglądu i wydarzeń), musi zostać poddane przemianie uwarunkowanej cechami medium filmowego. Trzeba przy tym podkreślić, że twórcy *Pianisty* zdecydowali się na zrealizowanie filmu kolorowego, co w tym

przypadku ma istotne znaczenie. Współczesny widz, którego wyobraźnia ukształtowana została przez środki masowego przekazu, czyli między innymi przez kino, ma przecież przed oczami czarno-biały obraz wojny i Zagłady. Właśnie taki świat pokazują zapisy dokumentalne z tamtej epoki, kroniki i fotografie, tak też uwiecznił go oscarowy film Stevena Spielberga *Lista Schindlera* (z 1993 roku).

Tym, co jednak stanowi o niezwykłej sile artystycznej i moralnej filmu, są emocje, które przeżywa widz. Polański jako reżyser udowodnił wielokrotnie w swojej filmowej twórczości, że jest mistrzem w wywoływaniu stanów emocjonalnych: lęku w filmach *Wstręt* i *Dziecko Rosemary*, osaczenia w *Matni* i *Lokatorze*, wreszcie samotności w *Tess* czy w *Olivierze Twiście*. Kino, zwłaszcza kino gatunkowe, którego mistrzem jest Polański, z racji swojej specyfiki narracyjnej oraz dzięki działaniu zjawiska identyfikacji z bohaterem – jest przede wszystkim sztuką emocji, rzadko intelektu. Autentyzm filmowej adaptacji *Pianisty* polega więc na emocjonalnym przeżyciu tej historii. Choć jest to film oparty na faktach, spełnia funkcję zupełnie inną niż podręcznik historii: porusza emocje i zarazem leczy ludzkie uczucia. Wypełnia zadanie, które postawił pamiętnikowi Andrzej Szpilman, decydując się na jego wznowienie: przyczynia się do zagojenia otwartych ran. Katharsis jest przecież odwieczną funkcją sztuki. Pamięć zostaje oczyszczona z bólu. W jaki sposób dzieje się to w filmowym *Pianiście*? Na to pytanie uważny widz filmu sam zna odpowiedź.

Koniec wieku XX w szczególny sposób zwrócił się ku historii. Literatura faktu stała się jednym z dominujących nurtów w piśmiennictwie. Relacje naocznych świadków, pamiętniki, wywiady rzeki, reportaże, listy oraz wspomnienia – to tylko niektóre z form literackich, stanowiących olbrzymią konkurencję dla modernistycznej i postmodernistycznej powieści. Także kino końca wieku XX skłoniło się ku upamiętnianiu największych tragedii współczesnej cywilizacji: zbrodni systemów totalitarnych. Dlaczego prawdziwe historie poruszają nas bardziej od fikcyjnych, dlaczego opisy faktów są cenniejsze niż historie fabularyzowane? W dobie kultury masowej, w której panuje przesyt fikcyjnymi opowieściami, odkrywamy w sobie potrzebę dociekania prawdy. Historii wypełnionych autentycznymi emocjami.

Polecenie 2

Na podstawie treści audiobooka odpowiedz, jaką rolę odgrywają emocje w *Pianiście* Polańskiego.

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawną odpowiedź. Film Polańskiego jest...

ekranizacją.

dokumentem.

fabułą.

adaptacją.

Ćwiczenie 2

Zapoznaj się z poniższymi zdaniami. Które z nich najlepiej oddają zamysł artystyczny reżysera *Pianisty*? Zaznacz uzasadnienia swojej odpowiedzi.

Polański chciał jak najwierniej oddać dzieje Władysława Szpilmana.

Polański chciał skłonić widzów do emocjonalnego przeżycia historii Władysława Szpilmana.

Artysta chciała nadać swojemu dziełu funkcję *katharsis*.

Reżyser pragnął stworzyć film, który będzie pełnił funkcję dydaktyczną na przyszłych pokoleń.

Reżyser pragnął stworzyć film, który uleczy ludzkie uczucia.

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: *Pianista*. Wspomnienia z Zagłady w książce Władysława Szpilmana i w filmie Romana Polańskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9. wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- pozna historię publikacji i filmowych adaptacji wojennych wspomnień Szpilmana;
- przeanalizuje, czy film fabularny może być uznany za wiarygodne źródło wiedzy o ludziach i wydarzeniach;
- omówi, w jakim stopniu film jest nośnikiem treści historycznych, a w jakim odzwierciedleniem współczesnych wobec nich postaw i emocji.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie przed zajęciami zapoznają się z filmem *Pianista* Romana Polańskiego.
<https://vod.tvp.pl/website/pianista,38764351>

Faza wprowadzająca:

1. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji. Uczniowie wyjaśniają, czy podobał im się film *Pianista*. Mogą podzielić się na dwie grupy (wiedzowie usatysfakcjonowani oraz wiedzowie rozczarowani) i przeprowadzić krótką dyskusję, w której przedstawią swoje opinie na temat filmu, poparte argumentami. Nauczyciel rysuje na tablicy tabelę z dwiema kolumnami: 1. KICZ i 2. WARTOŚCIOWE DZIEŁO. W trakcie dyskusji jedna osoba notuje formułowane przez uczniów argumenty we właściwej kolumnie tabeli.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „*Pianista*. Wspomnienia z Zagłady w książce Władysława Szpilmana i w filmie Romana Polańskiego”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstami w sekcji „Przeczytaj”. Chętne osoby streszczają przeczytane informacje.
2. Burza mózgów. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie związane z tematem lekcji: Czy film fabularny może być uznany za wiarygodne źródło wiedzy o ludziach i wydarzeniach? Następnie informuje uczniów, że będą pracować metodą burzy mózgów i, jeśli to konieczne, wyjaśnia jej zasady. Wyłania także moderatora, który będzie zapisywał pomysły na tablicy, a następnie określa czas wykonania zadania. Uczniowie podają własne propozycje. Każda z nich zostaje zapisana przez moderatora. Po zakończeniu fazy twórczej następuje wspólna weryfikacja pomysłów. Na tablicy zostają tylko te, które się nie powielają i które zostały przez uczniów uznane za właściwe odpowiedzi.
3. Praca z multimediami. Nauczyciel poleca, aby wybrany uczeń przeczytał polecenie 1 i 2 z sekcji „Animacja”. Następnie prosi uczniów, aby podzielili się na grupy i opracowali odpowiedzi do poleceń. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia ją, udzielając także uczniom informacji zwrotnej.
4. Uczniowie indywidualnie rozwiązują ćwiczenia z sekcji „Audiobook”.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie odsłuchują nagranie i zastanawiają się, czym różni się film dokumentalny od filmu fabularnego. Omawiają, jakie cechy obu tych filmów można znaleźć w *Pianiście* Polańskiego. Następnie na podstawie audiobooka odpowiadają, jaką rolę odgrywają emocje w *Pianiście* Polańskiego.

Praca domowa:

1. Zredaguj recenzję filmu *Pianista*. Twoja praca nie powinna być krótsza niż 400 słów.

Materiały pomocnicze:

- <https://culture.pl/pl/dzielo/pianista-rez-roman-polanski>
- <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2739213,Pianista-Roman-Polanski-wraca-do-dziecinstwa>

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Animacja”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.